

Д. В. Трубачова

Національний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ДОСВІДУ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглядається можливість організації взаємопов'язаного засвоєння студентами-філологами навчального матеріалу та способів комунікативної діяльності, представлена методика формування комунікативної діяльності майбутніх учителів іноземної мови. Визначено об'єктивні характеристики комунікативних завдань і вправ: проблемність, ситуативність, змістова наповненість, складність, поліфункціональність. виокремлено компоненти комунікативної діяльності: мотиваційний, інформаційний, операційний, регуляторний. Запропоновано такі способи комунікативної діяльності: проектувальні, контактні, координаційні.

Ключові слова: комунікативний підхід, іншомовне спілкування, дидактичні умови формування комунікативної діяльності, способи комунікативної діяльності, методика формування комунікативної діяльності.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день розв'язання проблеми підготовки майбутніх учителів іноземної мови вбачають у впровадженні комунікативного підходу, згідно з яким засвоєння студентами правил оперування іншомовними лінгвістичними моделями здійснюється одночасно з оволодінням комунікативно-мовленнєвою функцією.

Аналіз актуальних досліджень. У науково-методичній літературі проблема реалізації комунікативного підходу розробляється на основі вивчення наукових досягнень комунікативної лінгвістики й теорії діяльності. Метою навчання іноземної мови визнається не власне мовленнєва діяльність, а розвиток здатності до спілкування мовою, що вивчається. Навчальний процес будується з урахуванням реальних умов спілкування за такими важливими показниками, як комунікативно-вмотивована поведінка партнерів зі спілкування, його предметність, відбір комунікативних ситуацій з урахуванням інтересів і потреб його учасників. Оволодіння студентами іншомовним спілкуванням визначає необхідність формування в них певного рівня комунікативної діяльності через набуття комунікативних знань, умінь і навичок (Ф. Гоноболін, В. Кан-Калик, Г. Китайгородська, О. Леонтьєв, І. Зимня, Н. Нікандров, С. Ніколаєва, Б. Паригін, Є. Пассов, К. Платонов, С. Шатілов та ін.).

Проте в педагогічній теорії та практиці ці питання досліджено ще недостатньо.

Мета статті – розкрити можливість організації взаємопов'язаного засвоєння студентами-філологами навчального матеріалу та способів комунікативної діяльності, представити методику формування комунікативної діяльності майбутніх учителів іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до вимог особистісного, діяльнісного підходів метою, основою й результатом навчально-пізнавальної діяльності майбутніх учителів іноземної мови є оволодіння досвідом комунікативної діяльності, розвиток їхньої здатності й готовності здійснювати спілкування, застосовувати різноманітні засоби комунікації.

Спілкування визначається як форма соціального зв'язку людей, для якої характерним є обмін інформацією, безпосереднє чи опосередковане контактування, що має на меті навмисний вплив на поведінку, стан, погляди, діяльність партнера зі спілкування. Основним засобом спілкування є мова, яка застосовується в процесі взаємодії учасників спілкування як мовлення. Разом вони становлять мовленнєву діяльність (її види: аудіювання, читання – рецептивні; говоріння, письмо – продуктивні). У спілкуванні відбувається обмін досвідом і результатами комунікативної діяльності його учасників.

Комунікативна діяльність як один із видів діяльності являє собою складну багатоканальну систему взаємодії між людьми. Складниками її є: потреба – мотив – умови – дії та операції – результат. Основні процеси комунікативної діяльності: комунікативний – орієнтація партнерів зі спілкування на передачу певної інформації; інтерактивний – взаємодія та вплив їх один на одного; перцептивний – сприйняття та оцінка партнера, самого себе (В. Ананьєв, Г. Андрєєва, М. Каган, Я. Коломинський, І. Кон, О. Леонтьєв, М. Лісіна, С. Рубінштейн та ін.).

У нашому дослідженні ми виходили з таких позицій.

Для характеристики процесу учіння майбутніх учителів іноземної мови нами виділено такий його компонент, як способи комунікативної діяльності. Спираючись на думку вчених В. Бондаря, М. Фіцули, І. Якиманської [1; 3; 4], способи діяльності розглядаємо як методи учіння, що визначають перебіг реалізації й засвоєння комунікативної діяльності особистістю, як упорядковану сукупність засобів, прийомів, дій і операцій, достатню для розв'язання комунікативної задачі в процесі взаємодії суб'єктів спілкування, опосередкованого його змістом, індивідуальними особливостями його учасників. Спосіб комунікативної діяльності відтворює основні ознаки процесу учіння, а його структуру в згорнутому вигляді становлять компоненти комунікативної діяльності; ця структура є інваріантною (подібною) до структури «дидактичної клітинки» [1, 76]

процесу учіння. Відповідно структуру способу комунікативної діяльності становлять такі компоненти: мотиваційний, який містить внутрішні й зовнішні передумови – спонукання під час оволодіння комунікативною діяльністю, що сприяють її ефективній реалізації; інформаційний – знання про комунікативний процес загалом, про основні правила й принципи ефективної взаємодії, про структуру, функції, види, типи, закономірності спілкування; операційний – дії та операції, необхідні для розв'язання поставленої комунікативної задачі; регуляторний, що передбачає аналіз комунікативної ситуації, діяльності в цілому – власної та партнера.

Характеристика способів комунікативної діяльності, якими мають оволодіти майбутні вчителі іноземної мови, зумовлюється тими вимогами, що ставляться до них згідно з обраною спеціальністю. Виконання комунікативно-мовленнєвої функції передбачає наявність досвіду: організації взаємосприйняття, взаємооцінки партнерами один одного, регулювання взаємодії у процесі спілкування, використання набутих знань і вмінь у викладацькій діяльності; вільного користування іноземною мовою у професійних цілях, володіння чотирма видами іншомовної мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо); використання соціокультурних знань і вмінь; застосування культурологічної інформації.

За етапами розв'язання комунікативної задачі: 1) сприйняття партнера, наданої інформації, з'ясування мети й умов спілкування; 2) спільна діяльність суб'єктів спілкування, яка забезпечує її розв'язання, обмін інформацією; 3) узгоджена оцінка результатів діяльності, внесків її учасників – та з урахуванням характеристики сторін комунікативної діяльності (перцептивна, інформаційна, інтерактивна) нами визначено такі способи комунікативної діяльності.

Проектувальні способи комунікативної діяльності передбачають усвідомлення студентом комунікативної задачі, його готовність до прийому й вироблення інформації, з'ясування мети, плану діяльності (представлення цілей діяльності у вигляді окремих частин, вибір форми представлення інформації, структурування змісту спілкування); контактні – встановлення контакту, керування взаємодією; саморегуляцію спілкування; підтримку взаємозв'язку, забезпечення необхідного перебігу діяльності – обміну інформацією, діями (повідомлення, з'ясування, доведення, переконання); координаційні – коректування дій у спільній діяльності, пошук і досягнення взаєморозуміння (уточнення, узгодження, резюмування, інтерпретація). У процесі засвоєння способи комунікативної діяльності стають відповідними комунікативними вміннями й навичками.

Методика формування комунікативної діяльності ґрунтується на таких положеннях. Навчання майбутніх учителів іноземної здійснюється з упровадженням загальнодидактичних принципів – єдності освітньої, розвивальної та виховної функцій навчання, науковості, наочності, доступності, систематичності й послідовності, міцності, зв'язку з практикою, індивідуалізації, особистісно орієнтованого навчання; спеціальних принципів – комунікативної спрямованості навчання, комунікативної активності та свідомості особистості в спілкуванні, поглиблення знань, удосконалення вмінь і навичок.

Зміст навчання становлять лінгвістичні знання, які містять мовні поняття, лінгвокраїнознавчий матеріал, репродуктивні й продуктивні лінгвістичні вміння, мовленнєві вміння й навички, знання про засади комунікативної діяльності (види, форми, механізми здійснення), функції, закономірності спілкування, а також комунікативні вміння й навички (інформаційно-трансляційні, контактні, координаційні). Мовленнєві вміння й навички та комунікативні вміння й навички є інтегрованими, оскільки визначають здатність студентів одночасно брати участь у двох видах діяльності [2, 155].

Досвід комунікативної діяльності нагромаджується повільно й поступово, реалізується у спілкуванні як процес розв'язання великої кількості комунікативних задач, що мають творчий характер і конкретизуються в комунікативних завданнях. Передбачається одночасне оволодіння студентами навчальним матеріалом філологічних дисциплін і способами комунікативної діяльності з урахуванням етапів процесу засвоєння: презентація нового іншомовного матеріалу; етап тренування й етап практики.

Основними у формуванні комунікативної діяльності є активні методи, за яких діяльність тих, хто навчається, має творчий, продуктивний характер; вони стимулюють пізнавальну діяльність, передбачають здійснення спілкування для розв'язання тієї чи іншої проблеми (Г. Ващенко, О. Вербицький, Н. Данилов, О. Матюшкін, М. Махмутов, М. Леві, І. Лернер, С. Ніколаєва, П. Підкасистий, О. Смолкін та ін.). Активні методи, як правило, поєднуються з пасивними (традиційними) методами навчання.

Ефективність підготовки майбутніх учителів іноземної мови визначає необхідність упровадження таких методів формування комунікативної діяльності, як: інструктивно-наочні – проблемна лекція, лекція-бесіда, лекція-дискусія; роз'яснювально-конструктивні – конструктивна бесіда, евристична бесіда; продуктивно-практичні – комунікативні завдання та вправи.

На інформаційній лекції студенти одержують відомості про мовні й мовленнєві явища, про основні поняття комунікативної діяльності. Під час

проблемної лекції студенти не тільки знайомляться з певним навчальним матеріалом, але й спостерігають за його функціонуванням у комунікативних ситуаціях, пропонують власні варіанти їх вирішення. У ході лекції-бесіди студенти дають відповіді на запитання викладача стосовно предмета обговорення, розв'язують комунікативні ситуації, створені на його основі, самостійно роблять висновки й узагальнення. Під час лекції-дискусії викладач наводить окремі приклади комунікативних ситуацій і пропонує студентам коротко їх обговорити, далі робиться короткий аналіз перебігу їх розв'язання з використанням запропонованого мовного матеріалу.

Оволодіння навчальним матеріалом із використанням роз'яснювально-конструктивних методів здійснюється через колективне виконання комунікативного завдання. Запитання ставляться викладачем до студентів або студентами один до одного. Під час проведення конструктивної бесіди студенти відповідають на окремі репродуктивні, частково-пошукові й проблемні запитання. Одне впливає з іншого, обговорюються шляхи розв'язання комунікативних ситуацій. Евристична бесіда будується з урахуванням усіх етапів розв'язання комунікативних ситуацій, висловлюються й обґрунтовуються припущення щодо перебігу діяльності, робляться висновки.

Згідно з принципом комунікативності набуття студентами досвіду комунікативної та мовленнєвої діяльності забезпечується переважно через виконання комунікативних завдань і вправ, які є втіленням продуктивно-практичного методу. Нами розроблена система комунікативних завдань і вправ – трансформаційних, імітаційно-перетворювальних і пошукових, розв'язуючи які майбутні вчителі іноземної мови поступово й послідовно оволодіватимуть знаннями, мовними й мовленнєвими вміннями й навичками, а також визначеними способами комунікативної діяльності. Вони пропонуються студентам після рецептивно-репродуктивних завдань і вправ, коли вони навчатися сприймати вербальну інформацію й повністю або частково її відтворювати іноземною мовою.

Об'єктивними характеристиками комунікативних завдань і вправ є: 1) проблемність, оскільки розв'язання комунікативної задачі вимагає творчого підходу (орієнтація в конкретних умовах спілкування, прогнозування перебігу й результатів діяльності, вибір засобів досягнення поставленої мети, прийняття рішення); 2) ситуативність – передбачається створення комунікативної ситуації (наявність тих, хто передає й отримує інформацію, визначення цілей кожного з них, власне інформація, яка передається й виробляється, форма її представлення й умови спілкування);

3) змістова наповненість – навчальний матеріал філологічних дисциплін, відомості про оточуючий світ; 4) складність – ступінь її визначається обсягом інформації, кількістю комунікативних дій і операцій, етапами процесу засвоєння, характером діяльності – від творчого перетворення до творчого, продуктивного застосування; 5) поліфункціональність – паралельне оволодіння способами комунікативної діяльності й іншомовною мовленнєвою діяльністю. Визначені завдання та вправи виконуються в такій послідовності.

У трансформаційних завданнях і вправах пропонується відтворити комунікативні ситуації в дещо зміненій формі. Студенти скорочують або доповнюють, перебудовують викладену інформацію, перекладають текст з певними корективами, узгоджують дії, дещо змінюють визначені ролі або умови спілкування тощо.

Більш складні імітаційно-перетворювальні завдання та вправи передбачають діяльність у змінених умовах. Студенти оперують відомими знаннями, шукають нових шляхів розв'язання комунікативної задачі: визначають цілі спілкування, складають повідомлення, запитують певну інформацію, висловлюють власне ставлення до предмета спілкування, уточнюють отриману інформацію, дають аргументовані відповіді на запитання, формулюють свою думку в інший спосіб, наводять приклади, пояснюють, доводять, обґрунтовують, підводять підсумки, оцінюють тощо.

Пошукові завдання та вправи вимагають від студентів евристичної діяльності – створити певні комунікативні ситуації і розв'язати їх. Вони визначають комунікативну задачу, форму спілкування – монолог, діалог, полілог, ролі, які мають виконуватися, умови спілкування, цілі й план діяльності, зміст і обсяг необхідної інформації, встановлюють контакти, регулюють перебіг діяльності, оцінюють та узагальнюють її результати. Форма організації навчальної діяльності – рольові ігри, дискусії, диспути, «круглі столи», скетчі тощо.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Дотримання визначених підходів сприятиме підвищенню якості підготовки майбутніх учителів іноземної мови. Разом з тим накопичений теоретичний і фактичний матеріал потребує подальшого уточнення й розвитку (зокрема необхідним є удосконалення методичного апарату діагностики комунікативної діяльності, визначення оптимальних умов для формування комунікативно-мовленнєвих умінь з урахуванням індивідуальних особливостей студентів) з подальшим упровадженням його в практику навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар В. І. Дидактика / В. І. Бондар. – К. : Либідь, 2005. – 264 с.
2. Мартинова Р. Ю. Цілісна загально дидактична модель змісту навчання іноземних мов : [монографія] / Р. Ю. Мартинова. – К. : Вища школа, 2004. – 454 с.
3. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М. М. Фіцула – К. : «Академвидав», 2006. – 352 с.
4. Якиманская И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе / И. С. Якиманская. – М. : Сентябрь, 2000. – 112 с.

РЕЗЮМЕ

Трубачева Д. В. Методика формирования коммуникативной деятельности будущих учителей иностранного языка.

В статье рассматривается возможность организации взаимосвязанного усвоения студентами-филологами учебного материала и способов коммуникативной деятельности, представлена методика формирования коммуникативной деятельности будущих учителей иностранного языка. Определены объективные характеристики коммуникативных задач и упражнений: проблемность, ситуативность, смысловая наполненность, сложность, полифункциональность. выделены компоненты коммуникативной деятельности: мотивационный, информационный, операционный, регуляторный. Предложены следующие способы коммуникативной деятельности: проектировочные, контактные, координационные.

Ключевые слова: коммуникативный подход, иноязычное общение, дидактические условия формирования коммуникативной деятельности, способы коммуникативной деятельности, методика формирования коммуникативной деятельности.

SUMMARY

Trubachova D. Methodology of communicative activity of future foreign language teachers. National Pedagogical University Dragomanov, Institute of Foreign Languages, Department of Romance and Germanic Philology, Kiev, Ukraine.

This article discusses the possibility of organizing an interconnected mastering of teaching material and methods of communicative activities by language students. The technique of formation of communicative activity of the future foreign language teachers is presented. The problem of realization of the activity approach in teaching students of philology is studied, the possibility of organizing training of future foreign language teachers on the basis of mastering methods of communicative activity is considered.

The concept of «methods of communicative activity» is analyzed, their nature, structure are defined. They are treated as teaching methods that characterize the implementation and assimilation of communicative activity by students in specific situations of communication. Mastering the methods of communication activities carried out gradually and consistently and provides deeper theoretical training of students, the systematic application of knowledge, development of logical-operating component of communicative activity.

The conditions of formation of didactic methods of communicative activity are defined: implementation of the principles of the communicative orientation of training, activity and consciousness of the individual in communication; deepening of the theoretical preparation for the implementation of communication activities; consistent and systematic way of the formation of communicative activity as the basis for mastery of communicative skills; interconnected learning of philological disciplines and methods of communicative activities in the classroom and in the period of teaching practice; account of the individual characteristics of the students in the organization of communication.

The technique of formation of communicative activities are presented, in particular, a system of communicative tasks and exercises, which students will gradually and consistently perform to acquire language and speech skills and experience of communicative activity. Its specificity is described.

The optimal conditions for the formation of communicative activities of the students with different levels of communication skills are provided through differentiated instruction, whereby the organization of training is adapted to their individual characteristics, methods and techniques; current results are received, necessary adjustments are made, learning outcomes are assessed, educational cycle without modification or adjustment is carried in order to organize their activities.

Key words: *communicative approach, foreign communication, didactic conditions of formation of communicative activities, methods of communicative activities, technique of formation of communicative activities.*